

SZESZTAY ÁDÁM

Nemzetiségi törekvések az 1956-os forradalomban

Az általános enyhülés, amit az 1956-os év első fele hozott az egész országnak, a hazai nem magyarokat mint állampolgárokat és mint kisebbségeket egyaránt érintette. Meg kell említeni az MDP 1956. májusi nemzetiségi határozatát,¹ amely - úgy tűnik - valójában egy öncélú nemzetiségpolitika kiindulásaként készült.² Ez önmagában valószínűleg nem jelentett sokat a nemzetiségek számára.

A német oktatás már évek óta szerveződött, azonban a párthatározat nyomán³ az 1956 nyarán megnyitott bajai gimnáziumi osztály és a Pécsi Pedagógiai Főiskolán létesített német tanszék azt a benyomást kelthette, hogy a németek most váltak Valóban egyenrangú állampolgárrá.⁴ Felmerült, hogy a német lapot napilappá szervezik,⁵ ami azt jelentette volna, elismerik e nemzetiség kiemelt jelentőségét és a többi kisebbséghez képest nagyobb igényeit. Nőtt a gyülekezési és szerveződési szabadság, amiből a népszokások szabadabb gyakorlása következett. Ebben az évben a bunyevácok újra megtarthatták a prélót.⁶ Olyan falvakban, ahol nem magyar anyanyelvű lakosok éltek, nemzetiségi osztályokat nyitottak, itt-ott meg is szüntettek, ahol nem volt rájuk szükség. Nem elhanyagolható szempont a nemzetiségek számára a szomszéd országok felé megnőtt utazási lehetőség sem,⁷ akkor is, ha több nemzetiségi csoportnál kérdéses, mennyire tekintik anyaországnak a hozzájuk hasonló nyelvű szomszéd országot. A döntő kérdésekben azonban nem történt javulás. A németek nem látogathatták meg kitelepített rokonaikat, nem számolták fel az összeköltöztetéseket, késlekedett a meghurcolt délszlávok személyes rehabilitációja. Az orosz nyelv általánosan kötelezővé tétele zavarokat okozott a nemzetiségi iskolákban.⁸

A minisztériumi és a pártanyagok szerint 1956. október és az azt követő hónapok eseményei leginkább „a nemzetiségi oktató-nevelő munka területén (...) éreztették hatásukat. Egyes megyei és járási oktatási osztályokról kapott szóbeli tájékoztatások (az MMNO részére) azt bizonyítják, hogy a nemzetiségi diákkotthonos anyanyelvi tanítású általános és középiskolák tanulólétszáma csökkent. Néhányan a nemzetiségi pedagógusok közül is elhagyták szolgálati helyüket. A nyelvoktató iskolák területén több helyről a nyelvoktatás részleges vagy teljes megszüntetését jelentették. A nemzetiségi szakfelügyelők számában is változások történtek.”⁹

Ez azonban korántsem jelenti, hogy csak az oktatásban tanulmányozhatjuk, mi is történt nemzetiségeink körében az októberi napokban. A forradalmi hangulatot a nemzetiségeknél nem föltétlenül a meghurcoltatás szülte elégedetlenség idézte elő. Az az érdekes, hogy a leghátrányosabb helyzetű nemzetiség, a németek részéről találkozunk viszonylag passzív reagálással. Ezzel szemben azok, akik a másik meghurcolt csoport, a délszlávok nevében szólottak, nem teketóriáztak kimondani, ami a lelkükben volt. A szlovákok, de még a románok is komoly ellenállást mutattak, pedig az ő hűségükre volt oly büszke a már említett 1958-as tervezet, és az ő nemzetiségi szövetségeik voltak, akik később alig győzték hangoztatni ezt a hűséget.¹⁰

Mit kívánt a „délszláv” nemzetiség?

A délszláv szervezet nem is titkolta, hogy akadtak a kisebbség soraiban, akik az októberi napok alatt „rossz fát tettek a tűzre”. Az 1960-as nemzetiségi értekezletek többsége igyekezett olyan hangulatot kelteni, mintha az adott etnikai csoport lényegében egységesen a győztes oldalon foglalt volna állást, ahogy azt az 1958. októberi párthatározat fogalmazói

eldöntötték róluk. A délszláv értekezlet résztvevői viszont „szóban és írásban elhatárolták magukat annak a nacionalista csoportnak a nézeteitől, amely az ellenforradalom alatt kezébe kaparintotta a szövetség vezetését és kiadványokat adott ki”,¹¹ azaz nyilvánosan elismerték, hogy valami ilyen csoport létezett. Ognyenovics Milán főtítkári beszéde több oldalon át foglalkozott a forradalom hatásával az MDDSZ-re. „A délszlávok között is akadtak olyanok, akik nem értették meg 1956 őszén az események lényegét, nem értették meg, hogy az ellenforradalom győzelme a kapitalista elnyomás visszatérését jelenti. Az ilyen délszlávok egy csoportja a „Szövetségben is megjelent, hogy »átvegye a hatalmat«. S ha november 4. után már nem is volt befolyásuk a szövetség munkájára, hatásuk még később is érezhető volt...”¹²

Úgy tűnik, az MDDSZ - az egykori ASF (Szlávok Antifasiszta Frontja) - sztálinista rendszerbe tagozása, vezetőségének kicserélése volt a délszlávok sérelmei között a legsúlyosabb, ezzel ugyanis a szervezet elvesztette meglévő érdekképviselői jellegét. Amit első helyen vártak a szabadságtól, érthetően ennek az újratemtése volt. Különös módon a másik fő sérelem, a számos értelmiségi „titóizmus” címen történt meghurcolása volt, de ez csak elég kis hangsúllyal szerepelt a forradalomban.

A forradalom idején nyugodtan beszélhetünk a délszlávok tevékenységéről, és nem külön a szerbekéről, horvátokéről, vendekéről; nemcsak azért, mert a dokumentumok így fogalmazzak, hanem mert az etnikai különbségek ellenére egységes közösségként álltak elő követeléseikkel.

Október 26-án Pécsen fogalmazta meg *Lásztity Sz. Szvetozár* görögkeleti pápa azt a kiáltványt, amelyben igyekezett összefoglalni a délszlávok követeléseit.¹³ Valószínűleg személyesen fordíthatta magyarra, amit a fordítás szövegében a nyelvi hibák jeleznek.

A kiáltványban igen érdekes kettős törekvés érvényesül. Egyrészt egy demokratizálási igényt látunk: függetlenséget kíván a szervezetnek, és alulról építkező, demokratikus felépítést a szervezetben belül. A délszláv lakta területek képviselői írták alá (igaz, nem ismeretes, milyen felhatalmazással). A másik oldalon viszont az asszimilációt teljesen antidemokratikus úton kívánta a délszláv tíz pont fogalmazója feltartóztatni: az oktatás kötelezővé tételével a többségi délszláv településeken - akár a szülők óhaja ellenében is.¹⁴ *Mit kíván a magyarországi délszláv nemzetiség?* elsősorban nemzeti céllal fogalmazódott, a demokratizálás mint ennek alárendelt igény jelentkezett. Az oktatást érintő kitételből arra is következtethetünk, hogy a délszláv forradalmi mozgalom kezdeményezői aggódtak, a nemzeti megújulás csak az értelmiség igénye, a délszláv lakosság többsége nem érzi magáénak, s a szabadság elérése után önként fog továbbhaladni az etnikai felszívódás útján. A fogalmazványból, ha nem is közvetlenül, de felismerhetően kitűnik, hogy a szerző Jugoszláviát a magyarországi délszlávok anyaországának tekinti, a kisebbséget pedig hídnak a két állam között. Nem tudni, jelszó-e vagy őszinte felkiáltás a szöveg végén Magyarország éltetése, annyi azonban kétségtelen, hogy a nemzetiségi követelések összekötését deklarálja a magyar forradalommal.

Később ugyanezzel a címmel megjelent a délszláv követeléseknek egy rendszerezettebb, finomított megfogalmazású változata.¹⁵ Feltételezhető, hogy ennek a későbbi változatnak szerkesztője (vagy szerkesztői) számára alapul szolgált Lasztity L. Szvetozár írása, de nem azonos(ak) vele. A második *Mit kíván a magyarországi délszláv nemzetiség?* fordítását alighanem későbbi időpontban - talán a felelősségrevonás céljából - az MMNO készíthette, amire nyelvi helyessége, a gépelés minősége és a kéziratos, illetve gépelt rájegyzések utalnak.

Ebben a változatban pontokban különülnek el a főbb követelések: (I.) a szövetség demokratikus reformja, (II.) a nemzeti kisebbség képviselője az állami szervekben, (III.) az iskoláztatás bizonyos átalakításai, (IV.) az üldözött délszlávok rehabilitációja, (V.) változtatások a kulturális munkában. A változat egyrészt finomított valamennyit az október 26-i kiáltvány megfogalmazásain és követelésein, másrészt bizonyos elvárások

radikalizálódásával találkozunk benne. Immár nem akarja kötelezővé tenni a délszláv (illetve délszláv származású) gyerekek számára a nemzetiségi oktatást, az MMNO-ban pedig anélkül, hogy a nem nemzetiségi alkalmazottak elmozdítását követelné, nem csupán a délszlávoknak, hanem mind a négy „bevett” nemzetiségnek kér képviselőt. Annyiban viszont túllép az első memorandum tervein, hogy a szervezet vezetőségének nemcsak legitimitációját köti megválasztáshoz, hanem a választóktól származtatott felelősségét is kimondja. Ez a kiáltvány nem feledkezik meg a sajtóról sem: „*A délszláv kisebbség lapja nem lehet önálló, a szövetség hatáskörébe kell tartoznia*”. Fölmerül annak igénye, hogy a délszlávokkal foglalkozó intézményeket telepítsék Budapestről közelebb a nemzetiséglakta területekhez. Pontjai között megjelennek olyan elvárások is, amelyek később állami és pártszinten is megfogalmazódtak: a délszláv értelmiség nemzetiségi területre helyezése és ezeken a területeken a nemzetiségi nyelvű hivatalos feliratok, illetve hirdetések bevezetése. Az eredeti, horvát nyelvű fogalmazványra valaki utólag rájegyezte a később sokat tárgyalt témát: nemzetiségi nyelvű rádióműsort a délszlávoknak a Kossuth-adón és pécsi adón.

A forradalom bukása után a délszlávok nem adták fel a reményt. *Lásztity Ljubomir* tervezete,¹⁶ amelyet a szövetség aktivistáinak március 17-i ülésén¹⁷ képviselt, igen érdekes elgondolást takar: minél nagyobb nemzetiségi, pontosabban szervezeti autonómia elérésére törekszik a szocialista politikai rendszer elvi struktúrái között.

A tervezet sajátosan egyesíti az alulról építkezés és a központosítás formáit. Eszerint egy, a helyi gyűléseken választott kongresszus választaná és látná el programmal a központi vezetőséget vagy a választmányt, aki saját soraiból intéző bizottságot állítana. Az intéző bizottság két része: a tiszteletbeli elnökség - amelyet mindenkor egy horvát elnök, egy szerb és egy szlovén alelnök alkot - és az ügyintézők testülete. Eddig az alulról építkezés. Az intéző bizottság irányítaná a körzeti (nagyobb területeket összefogó) és a helyi bizottságokat. A helyi (települési) bizottságokat¹⁸ szintén az intéző bizottság jelölné, viszont a helybeli délszlávok választanák.

A tervezetnek két igazán érdekes pontja van. Egyik a tagság elvetése a tömegszervezetben.¹⁹ „*A délszláv Szövetségnek nincs külön tagsága, hanem minden délszláv fizikai és szellemi dolgozó, aki a szocialista társadalmi rend híve, aki magáévá teszi a Szövetség programját, részt vehet helyi képviselői megválasztásában.*” E mögött a terv mögött egyfajta kollektivisták szemléletén túl ugyanaz az aggodalom húzódott meg, amellyel Lásztity Sz. Szvetozár - kiáltványában találkoztunk (amely, szintén úgy tekinthető, mint ennek a tervezetnek az elődje). Szerzője attól tartott, hogy az alulról építkező szervezet tagságának alacsony száma rávilágít, milyen kevés az aktivizálható, öntudatos délszlávok száma. A másik érdekes pont az intéző bizottság operatív (ügyintézői) részének és a helyi bizottságoknak az összetétele. Az operatív személyek között a főtítkáron, a szervezési títkáron, a kulturális és az iskolaügyi referensen kívül a *Naše Novine* főszerkesztője vett volna részt, a helyi szervek tagjai pedig a délszláv tanító, a könyvtáros, a néptáncgyűttes vezetője és a *Naše Novine* levelezője kellett legyen.²⁰ Minthogy mindkét bizottság, ha nem is közvetlenül, de választott testület, ez a tervezet választhatóvá (valamilyen fokon népileg ellenőrzötté) akarta tenni, azaz politikai hatalomként akarta kezelni az országos délszláv sajtót és az egész helyi kulturális életet. (Ezzel együtt itt is világosan megjelenik az a gondolat, amivel már a második *Mit kíván a magyarországi délszláv nemzetiség?*-ben találkoztunk: legyen a *Naše Novine* a szövetség lapja.) Mondani sem kell, hogy egy ilyen tervezet megvalósításáról, amelyről némi túlzással azt mondhatjuk, a délszlávok számára valamiféle „emberarcúbb szocializmust álmódott”, szó sem lehetett a korai Kádár-korszakban. Akkor sem, ha Lásztity Ljubomir a végére külön magyarázatot csatolt - „*az esetleges tévedések elkerülése végett*” - a párt vezetőszerének biztosításáról.²¹ Ez a külön magyarázat teljességgel kiiktatta a második Memorandumban megjelenő vezetőségi felelősséget.

Mindennek ellenére *Ognyenovics Milán* nem alaptalanul mondta 1960-ban, hogy amikor „megalakult a munkásörtség, (...) soraiban falvainkban sok délszláv dolgozót találunk”.²² Az, hogy sokan, talán túlzás, de valóban voltak délszlávok, akik a kommunista uralom fenntartását segítették elő.²³ Nem tudom, milyen konkrét esetekre gondolt *Ognyenovics*, azt állítva, hogy „az ellenforradalom idején sok olyan délszláv dolgozó állt ki a népi hatalom védelmében, Pártunk és szocialista hazánk védelmében, akiket az előző időszakban sérelem ért”. El tudom képzelni, hogy egyfajta „szláv testvériség” folytán igaz, ami ezt a gondolatot alátámasztani látszik, miszerint a „*délszláv lakosság körében erősebb a Szovjetunió iránt érzett szeretet, nagyon sokan részt vettek a szovjet katonák által rendezett barátsági estéken*”.²⁴

Gazeta Romîna: román nemzetiségi lap a forradalom alatt

A statisztikai adatok szerint, identitásában és anyaországa nemtörődömsége szempontjából is a négy „bevett” nemzetiség között a hazai románság tűnik a leggyöngébb kisebbségnek. Ennek ellenére róluk is elmondhatjuk, hogy voltak köztük, akik a magyar forradalmat saját nemzetiségi ébredésükként élték meg.²⁵ A forradalom idején olyan törekvéssel találkozunk körükben, amely a szabadságot saját, *magyarországi román* különállás-tudatuk megerősítésére akarta használni. Ezt a törekvést a *Gazeta Romîna* kiadása jelzi.²⁶

Eddigi ismereteink szerint a lap, amelynek címét „Román Újság”-nak fordíthatjuk, az egyetlen nemzetiségi újság, amely a forradalom idején is megjelent, és a forradalom oldalán állt.

Az egyetlen oldal terjedelmű, egyetlen számot megért lap- ugyan fejlécén továbbra is az MRDSZ orgánumának nevezte magát - gyökeresen szakítani akart a forradalom előtti román újsággal, a *Libertatea Noastră-val*. Ezt nemcsak a számozás fejezte ki, hogy tudniillik, az első évfolyam első számával indult az új cím, hanem a szerkesztők, akiknek névsorát érdemes lenne ismerni, a vezércikkben is emellett tették le a voksot. A *Libertatea Noastră*-tól való elhatárolódás magyarázata egyben az egész korábbi (és követve a későbbi), románokra vonatkozó kultúrpolitika kritikája is.

Mindenekelőtt tiszta tájékoztatást ígér a régi hamissal szemben. A tiszta tartalom pedig a tiszta formát feltételezi: a sajtó nyelvezetének megtisztítását: „*Mindenki számára érthetően, igazi román nyelven fogunk írni, elkerülvén a hungarizmusokat, de azokat a kifejezéseket is, amelyek az itt élő népesség többségének ismeretlenek.*” (Kiemelés tőlem -Sz. Á.) A nyelv megtisztítása kimondatlanul két, szélesebb jelentésű probléma kezelésére utal. Az egyik - világosan kitűnik az idézett mondatból - az asszimiláció a magyarság irányában. A másikra abból következtethetünk, hogy az „igazi román nyelv” esetében pont az „igazi” nem irodalmi (Romániában hivatalosan használt) román nyelven, hanem tájszólásban került papírra, tehát az „itt élő népesség többségének” nem ismeretlen kifejezéssel. A vezércikk így egyben az ellen is lázadás, hogy a hazai románokat valamiféle összefüggésbe hozzák Romániával, és annak kultúráját kelljen elsajátítaniuk sajátjuk helyett.

Ezzel függ össze az is, hogy az ismeretlen szerző nagyobb figyelmet ígér a helyi problémáknak, a román lakosságú falvak életének. Ezt a lap tartalma bizonyítja is, bár emellett szélesebb jelentőségű politikai kérdések sem maradnak ki.²⁷ Végül a románokat az újság olvasói közé hívva - új tartalmat ad annak, kik alkotják a hazai román nemzetiséget. Első helyen említi a tanítókat, tehát az értelmiséget, utána a parasztokat, majd rögvést a papokat (vagyis pópákat, akik eddig és a forradalom elfojtása után a népet butító klerikális reakcióként jelentkeztek, míg a valóságban - ezt a párt saját feljegyzései is bizonyítják - a román lakosság egyértelmű szellemi vezetői voltak) és csak végül a máskor mindenható

köztisztviselőket. Munkásokról szó sincs, hiszen a magyarországi román nem szellemi foglalkozásúak szinte mind földművesek voltak.²⁸

A tiszta tájékoztatás, a többségi nemzetbe és az anyaország kultúrájába olvadás elvetése, a lokális kérdések hangsúlyozása és az elhallgattatott rétegek (papok, értelmiség) meghatározó elemként beemelése a hazai román nemzetiség fogalmába - így foglalhatjuk össze azt a programot, amit akarva-akaratlanul megfogalmazott a Gazeta Romîna szerkesztőbizottsága. Mindez a hazai románság nemzettudatának megerősítését, kulturális megmaradását célozza, amit a vezércikk bevezetője világosan meg is fogalmaz. A „nagy magyar költő”, Kölcsey Ferenc szavaira hivatkozva, hogy „nyelvében él a nemzet” (figyelem - fontos, hogy éppen Kölcsey a hivatkozási alap!), kijelenti, hogy „*a Magyarországon élő románok számára az anyanyelv művelése nemcsak szükség, hanem ugyanennyire kötelesség is.*”

A Gazeta Romîna december 9-én jelent meg. Igaz, *Gyulán*, ahol a lap kiadására sor került, a forradalmi hatóságokat csak december 19. után cserélték fel, ekkor, amikor már ellepték az országot a megszálló szovjet alakulatok, semmiképpen sem tekinthető az újság kiadása valamiféle „árral úszásnak”, konformizmusnak.

A várost csak 19-én szállták meg a szovjet csapatok és a pufajkások. Fiatalok fegyveres ellenállást szerveztek, hogy *Gyulavárba* harc árán se engedjék át a megszállókat. Egyik vezetőjük a vélhetően román származású (nem tudni pontosan, minek vallotta magát) *Mány Erzsébet* volt. Fegyveres összeütközésre nem került sor, mert *Petrás János*, a gyulavári Forradalmi Tanács elnöke lebeszélte őket az értelmetlen véráldozatról. Ennek ellenére a fiatal nőt már másnap elfogták, és hamarosan kivégezték Békéscsabán, társával, *Farkas Mihállyal* együtt. A helybeliek úgy tudják, a kivégzett román lány áldott állapotban is volt. Ma őket kettőjüket tiszteli a város mint saját 56-os áldozatait. Mány Erzsébetre mint gyulaira emlékeznek, nem mint a román nemzetiség képviselőjére. Emléküket Békéscsabán a kivégzés színhelyéül szolgáló ház falára erősített tábla őrzi, az első kopjafát 1989-ben állította tiszteletükre az MDF városi szervezete, amikor még sokan féltek, mert - Mány Erzsébet és Farkas Mihály sorsán keresztül -, „megtapasztaltatták velük a félelmet”.²⁹

A szlovák nyelvoktatás felszámolása

Láttuk, hogy a románok és a délszlávok körében az egyéni forradalmi részvételen kívül a nemzetiség mint kollektívum törekvése is jelentkezett 1956-ban. Ugyanez elmondható a szlovákokról is. A különbség az, hogy míg a Gazeta Romîna kiadásával a románok, illetve *a Mit kíván a magyarországi délszláv nemzetiség* megfogalmazásával a délszlávok nemzetiségi különállásuk fenntartására akarták kihasználni a hirtelen szabadságot, a szlovákok pont ellenkezőleg. Az ő többségük éppen azzal szállt szembe, hogy akaruk ellenére gátolják beolvadásukat. Természetesen az asszimiláció lehetőségének követelése is lehet egy kisebbség kollektív törekvése, akkor is, ha hajlamosak vagyunk ezt negatív folyamatnak értékelni. Sajátosan a szlovákok, vagy legalábbis szlováknak minősített magyar állampolgárok törekvéséről, ráadásul széles körű törekvéséről van szó, ami persze nem jelenti, hogy minden magyarországi szlovák így gondolkozott.

A szlovákoknak ez a törekvése a nemzetiségi nyelvoktatás (illetve a nemzetiségi nyelvű oktatás) felszámolásában vagy korlátozásában nyilvánult meg az ország sok-sok szlováklakta településén. Igaz, volt, ahol visszaszorult más nemzetiségi nyelvoktatása is.³⁰

A szlovákok leglényegesebb megmozdulásai a Budapest környéki falvakra jellemzőek.³¹

Püspökhatvanban „az októberi események hatására a *Községi Tanács*”³² október 26-án³³ míg *az albertirsai* Táncsics Iskolában; *Péteriben*, *Pilisen* (itt rögtön október 23-án³⁴) teljesen,³⁵ *Acsán* és (a későbbi Dabas-) *Sáriban* pedig az alsó tagozati osztályokon „*a szülők önkényesen szüntették meg a nyelvoktatást*”.³⁶ (Kiemelések tőlem - Sz. Á.)

Perbálon is már október 23-án felszámolták a szlovák tanítást. *Sváby Dezső* nyelvtanár január végén meghalt, minden bizonnyal a forradalmi eseményekkel összefüggésben. November 30-án *Albertirsán* a szülők szüntették meg végleg³⁷ a nemzetiségi nyelvtanulást. *Forrón* az alsó tagozaton hagytak fel a nyelv tanításával. *Bánkon* a nyelvtanár távozott a faluból, *Nógrádsápon* az alsó tagozaton, *Nőtincsen* mindenestül - ismeretlen okok miatt - az október 23. és január vége közötti idő szakban szűnt meg a nemzetiségi oktatás.³⁸ A börzsönyi szlovákok egyébként itt-ott már a forradalmat megelőzően is hivatalos úton eltöröltették a falusi iskolában a szlovák nyelvet.³⁹

Sok helyen, ha nem is szűnt meg a nemzetiségi oktatás, erősen csökkent a részt vevő tanulók létszáma. A csökkenés a Nógrád megyei *Alsópetényben* 54 százalék, *Vanyarcon* 64 százalék, *Béren* 17 százalék. A fogyatkozás ekkora méreteit nem magyarázhatjuk a tanulók halálával, sem külföldre távozásával. Igaz, van ellenpélda is. *Békéscsabán* a VII. sz. általános iskolában az év eleji 102 főnél 77 fővel több diák tanult szlovákul az októberi események után. Magyarázattal a források között nem találkozunk. Mivel ugyanennek, a viszonylag nagy városnak más iskoláinál ebben az időben fogyás mutatkozik, nem elképzelhetetlen, hogy az iskolák oktatási színvonala közötti különbség vonzott át diákokat egyikből a másikba. Komoly fogyatkozás érte a fővárosi délszláv oktatási intézményeket is. Január végén a tanítóképzőből csak kettő, a gimnáziumból viszont 18, az általános iskolából pedig 40 tanuló hiányzott.⁴⁰ Világosan észrevehető azonban, hogy ennek okát az MMNO abban látta: a bizonytalan viszonyok között a vidéki szülők nem merik *Budapestre* iskolába engedni gyermekeiket.⁴¹ A forradalom alatt megszűnt a *fóti* speciális cigányosztály is.⁴² A németekre pedig 1956-57-ben éppenséggel az ellenkező tendencia érvényes, mint a szlovák iskolákra.⁴³

Természetesen felmerülhet, mint ahogy fel is merült a kérdés, vajon tényleg a hazai szlovákság törekvését takarta-e az iskolák megszüntetése? Került magyarázat a tagadó válaszra: természetes, hogy a kisebbségi iskolák felszámolása a „nacionalista ellenforradalmárok” műve, mint ahogy „az ellenforradalom idején az akkori »vezetők« *Kesztölcön* is meg akarták szüntetni a szlovák nyelv tanítását. Sok szülőt sikerült meggyőzteniük, de 78 szülő kitarzott a szlovák nyelv tanítása mellett.”⁴⁴

Ami éppen *Kesztölcöt* illeti, a helyi iskolaigazgató jelentése kevésbé tűnik tendenciózusnak: „Az októberi események megkövetelték, hogy megkérdezzük a szülőket, tekintve, hogy igen fájó pontjuk volt az anyanyelvi oktatás ügye, kívánják-e az anyanyelvi oktatást. Leszavazott 300 tanuló szülője. 233 szülője élesen elutasította, míg 65 tanuló szülője továbbra is kívánta az anyanyelv oktatását. E döntés alapján megszüntettem a mindenkire nézve kötelező anyanyelv oktatását. Akik kívánják - összevont tanulócsoportokban - tanulhatják az anyanyelvet.” (A kiemelés eredeti.)⁴⁵ *Kesztölc*höz hasonlóan jártak el a szomszédos *Piliscséven*, ahol „az októberi események után a szülők nem kívánták a szlovák nyelv ilyen értelmű oktatását, viszont helyeselték a fakultatív módon való bevezetést.” A fakultatív tanulás meg is indult 31 tanulóval. Márciusig még 11-en csatlakoztak. Megyei szinten később megkísérelték kikényszeríteni a piliscsévi döntés visszavonását, az iskola igazgatósága azonban a központhoz fordult segítségért, ahol az MMNO vezetői félreértésnek nyilvánították a megyei intézkedést.⁴⁶ A piliscséviiek megnyerték a forradalmat.

Világos választ adott egy szülő az *antalbokori* általános iskola szülői értekezletén arra kérdésre, mi állt a tanítás „önkéntes” eltörlésének háttérében. Kifejtette, hogy aki szlováknak *vallotta* magát, áttelepült Szlovákiába. Az otthon maradtak megkérdezése nélkül vezették be a szlovák nyelv oktatását, ezért kérik annak eltörlését.⁴⁷

A szabolcsi bokortanyákon nem zajlott forradalom. Az itt lakók azonban kihasználták a hatalom nehéz helyzetét. 1957 elején - *Antalbokor*hoz hasonlóan - szülői értekezletet hívtak össze, hogy kimondják a szlovák tanítás megszüntetését. Akad persze itt is „önkéntesség”, de ezt sikerült hivatalos mederbe terelni. *Rozsrétbokorban* a szülők kérésére 1957. januárban hagytak fel a szlovák nyelv tanításával, de csak március 31-én hívták össze a

szükséges szülői értekezletet. Április 18-án az MMNO áldását adta a rozsrétiak kérésére. Itt is a helybeliek teremtette kész helyzet nyert hivatalos elismerést. A „bokor-tanyák népéhez” hasonlóan jártak el a zempléni *filkeház*iak, viszont Szabolcsban találkoztunk ellenpéldával is: 1957 szeptemberében *Manda-bokorban* felmerült az eddig nem tanított szlovák nyelv bevezetésének igénye, a minisztérium ekkoriban ugyanis meggyőzéssel igyekezett szlovák oktatást szervezni a bokortanyákon.⁴⁸

1957 elején a „kész helyzet” elismerése számított elvileg kivételnek. Az MMNO Pest megyében arra utasította a Tanácsot, hogy „*ahol a szülők önkényesen szüntették meg a nyelvoktatást, a tanév elején nyelvoktatásra jelentkezett, illetve abban részt vett tanulók számának megfelelően a nyelvoktatást vissza kell állítani*” (kiemelés eredeti), bár nyitva hagyta a későbbi szabályos megszüntetés lehetőségét. Tekintve, hogy a Nemzetiségi Osztály dolgozói komolyan intézkedni csak tavasszal tudtak - vagy mertek -, a legtöbb iskolának azt szabták feladatul, hogy a tanév végéig ismételjék át a forradalom előtt vett anyagot anélkül, hogy osztályoznának, és 1957 őszétől tanuljanak a rendes tanmenet szerint.⁴⁹

Természetesen a szlovákok magyar állampolgárként is megélték a forradalmat és annak leverését. A szlovák lakosságú települések közül *Pilisen* dördült el sortűz a forradalom napjaiban.⁵⁰ Ezeknek a településeknek többségén is megalakult a Forradalmi Bizottság, így például a szlovák többségű *Pilisszentléleken*.⁵¹ A forradalom nem kerülte el a szlovák szövetséget sem. *Bernula Mihály* 1956 áprilisa óta volt az MSZDSZ vezetője, ebbe a munkába állítása komoly élénkületet hozott a szövetség életében, mert az érdekvédelmet előtérbe állította. A forradalom ideje alatt „*Csehszlovákiába ment, majd visszatért az országba, de már nem került a Szövetség élére*”.⁵² Szák Ádám, az MSZDSZ „*sokszor túlzottan szerény, néha meg hirtelen indulatos*” dolgozója, aki „*néha nem eléggé átgondolt kijelentéseket*” tett, az októberi napokban úgy érezte, itt az idő, hogy megfogalmazza--talán meggondolatlan, mindenesetre megalapozott -- kijelentéseit. *Az „iskolák államosításakor vele szemben is alkalmazták a helytelen, erőszakos átnevelési módszert. Minthogy ez nem volt meggyőző, hosszú időn keresztül igazságtalannak tartotta a vele való bánásmódot. Erről azonban soha nem beszélt, csak az októberi ellenforradalmat és az azt követő időszakot használta fel arra, hogy bánatát kiöntse. Eközben néha a hibákat akaratlanul is felnagyította. Sokáig bizalmatlanul nézte a fejleményeket. (...)*” Biztos, ami biztos, nem egész egy évvel rá elmozdították a nemzetiségi szövetségtől.⁵³

Minden bizonnyal voltak olyan szlovákok vagy szlovák származású emberek, akik a forradalom elfojtásában vettek részt.⁵⁴ Sokat hivatkoztak a forradalom után az ilyenekre, de nagyon kevés, konkrétumot említő dokumentummal találkozunk. Az ilyen forrásokat mindenesetre nagyobb kritikával kell kezelni, mint azokat, ahol a leplezgetés alól is kibuggyan a nemzetiségek, illetve nemzetiségiiek lázongása, hiszen a dokumentumok keletkezésének korában ez volt a tendencia, az öngazolás eszköze.

A németek félték és reménykedtek

A magyarországi németekről általában passzív viselkedésüket jegyezték fel. A svábok - talán hasonlóan az ország lakóinak többségéhez -- félték és reménykedtek, csak nekik még több okuk volt a félelemre, mint a többségnek.

Talán a legpontosabb kifejezés az, hogy a hazai németiség „*várakozó álláspontra helyezkedett*”, mármint szerették volna a forradalom győzelmét, de nem akartak forradalmárnak tűnni a szabadságharc elbukása esetén. Ezt az élményt takarta későbbi magartásuk, ami „*politikai passzivitásban, belső ellenállásban, de kifelé egy elég nagyfokú hajbókoló, alkalmazkodó magatartásban nyilvánult meg*”. „*Ültünk a rádiónál azt várva, hogy a rendszer megbukik. Arra gondoltunk, hogy a nyugati erők előzőnlenek. Emiatt -- mert ez nem történt meg -- a hazai németiség végleg kiábrándult a nyugatból*” emlékezett vissza

1956-ra Bonyhádi Márton. No, nemcsak a nyugatból ábrándultak ki. Hazai kedvtelensége, visszahúzódása is nőtt a németeknek a forradalom elfojtása után. A félelemre, tartózkodásra jellemző egyébként, hogy a tsz-ek felszámolásában sem jártak élen a falvak sváb lakói. A németek különleges félelmét nyugodtan tekinthetjük kollektív jelenségnek, ezzel szemben a reménykedés, elkedvetlenedés nem kifejezetten a német nemzetiség jellemzője.⁵⁵

Voltak persze svábok, akik egyéni megnyilvánulásukban nem a visszahúzódást választották, hanem részt vettek a forradalomban. A pécsi Pedagógiai Főiskola újonnan létesített német tanszékére szeptemberben 10 hallgatót vettek fel. A forradalom lezajlása után közülük mindössze a fele folytatta tanulmányait. „Több hallgató, részben szülői felszólításra elhagyta az iskolát, és valószínűleg külföldre távozott, vagy betegség miatt maradt ki” (ez utóbbin feltehetően a megsebesülés értendő). A német tanszék, jóllehet viszonylag sokáig távol maradt a diákmozgalmaktól, mégis a pécsi főiskolások törekvéseinek fontos pontjává lett. Itt ugyanis lehetőség nyílt egy nyugati idegen nyelv magas szintű hallgatásra. „Minthogy az ellenforradalom szellemi támadásainak egyik éle az orosz nyelv ellen irányult, 1956 októbere végén több hallgató arra az álláspontra jutott, hogy nem folytatja orosz tanulmányait, hanem átiratkozik a német szakra.” Fakultatív módon azonban továbbra is tanulták az oroszot. (...) „Nem voltunk hajlandók a diákság nyomására sem a tanszék hallgatói létszámának módosítására. (...) A sajtóban napvilágot látott közlések még januárban is bizonytalanságot terjesztettek. Mi az orosz szakos hallgatók egy részének (16 jó) a német szakra való átlépése ügyét az O. M. döntésére bíztuk. Januárban ezek a hallgatók engedéllyel átléptek a német szakra, néhány közülük német anyanyelvű lévén eredetileg is ide kíváncszott, de a keretszám nem tette lehetővé felvételét. (Folland Erzsébet és Wéber Magdolna stb.) A megnövekedett számú hallgatóság oktatásában tanszékünket az orosz tanszék dolgozói segítették ki: Selymes Ferenc tanszékvezető és Bernáth Béla adjunktus most orosz helyett németre tanították csoportjukat” - írta erről a jelenségről a német tanszék korabeli vezetője. Az újonnan átjelentkezett diákok külön tanulócsoportban kezdték a munkát, hogy ne hátráltassák a már előrehaladottabb csoport tanulmányait.⁵⁶

*

Összegezve: 1956-ban a forradalomba nemzetiségi célkitűzéssel bekapcsolódó magyarországi délszlávok körében a jugoszláv nemzettudat fenntartásának igénye fogalmazódott meg. A románok a magyarországi román nemzetiségi identitást akarták megőrizni. A szlovákok el akarták háritani az etnikai beolvadás útjába gördített akadályokat. A németek kollektívumként nem vettek részt a forradalomban, csak féltek és reménykedtek. Feltételezhetjük, hogy mindegyik kisebbség körében akadtak olyanok, akik személyesen bekapcsolódtak a forradalomba.

A nemzetiségek „konszolidálása”

A fentiekben a forradalom alatt jellemző néhány jelenséggel foglalkoztunk, ami korántsem jelenti, hogy a nemzetiségi ötvenhatot teljesen feltártuk volna. Azt, hogy ennél több esemény kellett történjen, világosan mutatja a hatalom törekvése a nemzetiségek (vagy a nemzetiségi) „konszolidálására”.

A magyar történelemnek egyelőre nem egészen feltárt fejezete az, amelyet a Kádár-korszakban „a rendszer konszolidációjának” neveztek. Úgy tűnik, hogy a „konszolidáció”, tehát a visszaállított totális állam megszilárdítása kettős irányú folyamatot jelentett: egyrészt és ez, amit immár valamennyire ismerünk - a társadalom megfélemlítését, azokét, akikről feltételezhető volt, hogy soha nem adják be a derekukat, az elnémítását; másrészt viszont a

megnyerhetők megnyerését a hatalom csöndes vagy pedig aktívabb támogatására. Ez a kettős konszolidáció figyelhető meg a nemzetiségeknél is.

Mindenekelőtt azonban meg kell említeni, hogy a többségi lakosság megnyugtató, illetve megfélemlítését, korlátozását szolgáló lépések különbözőképpen érintették a nemzetiségi lakosságot. Így a nyugati nyelvek taníthatóságának biztosítása zavart okozott a nemzetiségi oktatásban.⁵⁷ Sokan eleinte nem tudták, minden nyelvtanításra értelmezendő-e a rendelet. Különösen a németek esetében keletkezett zavar, hiszen a rendelkezés a német nyelv taníthatóságáról más kategóriák között szólt, mint az megszokott volt a nemzetiségi nyelvoktatás keretében. Ezenkívül a vegyes iskolákban németet kezdtek tanulni olyan gyerekek, akik nem lévén svábok, sokkal alacsonyabb szinten kellett kezdjék a tanulást, mint nemzetiségi iskolatársaik, s a szintkülönbség hátráltatta a németek tanulását. A kormánynak igyekeznie kellett, nehogy a nemzetiségek esetében fordítva süljön el a fegyver: külön utasítást adtak ki a nemzetiségi iskoláknak. A német iskolákat arra hívták fel, hogy a németül tanuló magyar gyerekeket külön tanulócsoportba kell választani a németektől.⁵⁸

Ahogy említettük az 1956-os év forradalom előtti szakaszában az utazási lehetőségek javulását a szomszéd országok felé, ugyanúgy szólnunk kell arról, hogy a nemzetiségeket különösen is kellemetlenül érintette a forradalom miatt nagyon megnehezedett ki- és beutazás.⁵⁹ Ráadásul a szocialista blokkhoz tartozó szomszéd országokba még lehetetlenebb volt '57 elején az eljutás, mint Nyugatra, mert ezek esetében nemcsak a magyar hatóságok, hanem a túloldaliak is korlátokat szabtak. Csehszlovákiába '57 első felében szinte csak pártfunkcionáriusok járhattak át. A délszlávok között is csak a nagyon jó káderlappal rendelkezők utazhattak ekkoriban rokonaikhoz. Az NDK lemondta a magyarországi német nyelvtanárok nyári táboroztatását, amelyet pedig eredetileg a(z) - még a forradalom előtt megkötött - 1957. évi NDK-magyar kulturális munkaterv biztosított.⁶⁰

A forradalom leverői a nemzetiségek kapcsolatát a szocialista blokkhoz tartozó anyaországokkal pozitív jelenségnek gondolták, mivel ott a nemzetiségek forradalomellenes propagandával találkoztak, ráadásul -bár ez kérdés, a szlovákok és a románok esetében mennyire jelentett segítséget anyanyelvükön. Személyi cseréket hajtottak végre a megyei tanácsok művelődésügyi csoportjaiban is, aminek hatására a nemzetiségi kérdéssel eddig nem találkozott emberek kerültek ebbe a pozícióba.⁶¹

A forradalmat követően országszerte nőtt az emberek egyházlátogatása. A párt megfigyelői szerint különösen nagy volt ez a növekedés a nemzetiségi körökben.⁶² Egyik anyag a németek és a szlovákok vallásgyakorlásának növekedését emeli ki, másik a délszlávokét⁶³ stb. Ebből a minden kétséget kizáróan megalapozott megfigyelésből két dologra következtethetünk. Egyik lehetőség, hogy a forradalom akkor is, ha levették, valamelyest felszabadította az embereket: egy-egy természetes dologtól, mint például a templomba járás, immár nem féltek. (Ehhez hasonló jelenség, hogy a németek is kevésbé féltek a forradalmat követő időben a nemzetiségi rendezvények látogatásától, mint előtte.⁶⁴) A másik következtetés az, hogy az egyházhoz tartozás tüntető kifejezése a rendszer csöndes elutasítását jelezte egy visszaállított ateista hatalommal szemben (akkor is, ha közvetlen politikai tartalma nem volt).⁶⁵ A vallásgyakorlás növekedésének kitűnése a nemzetiségeknél tehát azt jelzi, ezek a kisebbségek nagyon is sajátjuknak érezték a forradalmat, annak elbukása után is.

Egy szó mint száz, volt mit „konszolidálni” a hazai nemzetiségeken, s ezt a hatalom gyakorlóit pontosan látták, ha nem is merték nyíltan kimondani. Világosan mutatja ezt, hogy a nemzetiségi lapokat a „lapengedély megadásának elhúzódása miatt” sokáig nem lehetett megjelentetni.⁶⁶ Közel egyéves kényszerszünet után, 1957 szeptember-novemberében jelentek meg újra, úgy, hogy a lenini forradalom 40. évfordulóját már mind megünnepeljék.⁶⁷ Érdekes, miért nem siettek jobban a lapok újraindításával, hiszen a nemzetiségek megnyerése, illetve az olvasók nézeteinek manipulálása éppen ebben az időszakban, '57 első

felében állt volna leginkább a hatalom érdekében. A sajtónak - közte a nemzetiségi sajtónak - ekkoriban ugyanis ilyesmi volt a funkciója. Az ok talán az lehetett, hogy nehéz volt olyan csapatot összeszedni, amelyik teljes bizonyossággal, de egyszersmind megfelelő színvonalon eleget tett ennek a funkciónak. Ki tudja, a szünetelésben mekkora szerepet játszott a Gazeta Romín a „rossz” tapasztalata, mindenesetre az „ártatlan” sajtójú nemzetiségek lapjait is pihenőre küldték, illetve az engedély kiadásához ezeknél is alaposan jellemezni kellett a javasolt szerkesztőbizottságot.

Jegyzetek*

* A jegyzetben előforduló rövidítések:

AGK ND-Bibliotéka (volt Állami Gorkij Könyvtár) Nemzetiségi Dokumentáció; ASF -Szlávok Antifasiszta Frontja; BP-Budapest; CS-Csehszlovákia; FI-Fehér István: Az utolsó percben. Magyarország nemzetiségei 1945-1990. Kossuth, Budapest 1993.; HNF - Hazafias Népfront; KÜM - Külügyminisztérium; MCKSZ - Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetsége; MDDSZ-Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetsége; MM-Művelődésügyi Minisztérium; MMNO-Művelődésügyi Minisztérium Nemzetiségi Osztálya; 1957 előtt: Népművelési Minisztérium Nemzetiségi Osztálya is; MN-Magyar Nemzet; MNDSZ-Magyarországi Németek Demokratikus Szövetsége; MOL I. -Magyar Országos Levéltár, Hess András tér; MOL II. - Magyar Országos Levéltár, Alkotmány utca; MR - Magyar Rádió; MRDSZ - Magyarországi Románok Demokratikus Szövetsége; MSZDSZ - Magyarországi Szlovákok Demokratikus Szövetsége; MSZMP - Magyar Szocialista Munkáspárt; OM - Oktatásügyi Minisztérium; OSZK - Országos Széchényi Könyvtár; PB - a Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottsága; SZOT -Szakszervezetek Országos Tanácsa.

- 1 Az MDP Központi Vezetőségének határozata. MOL II. 276. 91/84, 1956. 05. 16.
- 2 Öncélú nemzetiségpolitikán azt a nemzetiségekre vonatkozó politikát értjük, amely legfeljebb illeszkedik valamilyen ideológiai keretbe, de nem azt célozza, hogy egy ideológiát ráerőltessen a nemzetiségekre is. A másik jellemzője, hogy motivációi között nem (vagy nem látványosan) jelenik meg valamilyen más, vele összefüggésbe hozható kérdéskör, például a rendszer külföldi jó híre vagy a határon túli magyarság problémája.
- 3 Ennek következtében született az MT 3411/VI.6./1956. sz. határozata német tanárképzésről és az ezt gyakorlatilag valóra váltó OM 8550-19/2/1956. sz. leirat.
- 4 Vargha Károly tanszékvezető docens összeállítása: A Pécsi Pedagógiai Főiskola Német tanszékének rövid története. MOL I. XIX-I-4-g 64. d. 63. t. MMNO [Művelődésügyi Minisztérium Nemzetiségi Osztály] /MNDSZ iratok 1955-67., 1959. 10.
- 5 Beadvány a Lapkiadó vállalat Vezetőségének. MOL II. XIX-I-3-a 612. d. 8795-V-12-1, BP, 1956. 07. 06. Olvashatatlan aláírás. Ugyanerről tesz említést címdoldalán a Neue Zeitung első száma 1957 októberében. Ugyanezt említi: Mihályfi Ernő: Stellvertreter des Ministers für Kulturwesen: Zum Wiedererscheinen der Deutschen Zeitung. *Neue Zeitung* 1957. 09. 20. (1/1.sz.) 1.
- 6 Gombos Károly (a bajai pártbizottságon dolgozó Horváth György és Gurnics József véleménye alakján): Feljegyzés a Bács-Kiskun megyei nemzetiségek helyzetéről. MOL II. 288. 33/1958/15. 97-106, BP, 1958. 06. 12. A préló bunyevác néptánc, illetve hagyományos községi alkalom: a faluközösség ünnepe. A magyarországi falvakban egyébként nem mindenütt tekint vissza nagyon nagy múltú hagyományra. A *Narodne Novine* (BP) 1961. 04. 13., 4. 1961. 04. 15. szerint Garán például csak a harmincas évektől vált rendszeres gyakorlattá. Kérdés, mennyire tekintették a nemzetiségek fontosnak a néphagyományok ápolását. Gombos Károly említett feljegyzésében (98.) arra találunk utalást, hogy a bajai „délszláv” fiatalok az ötvenes évek végén nem a többnyelvű utcanevet hiányolják, hanem „egyedül a kis rácvendéglők hiányoznak nekik, ahol tamburazenekarok mellett leltet szórakozni”.
- 7 Míg 1953-ban nyugatra összesen 3, a szomszédos népi demokratikus országokba 4612 magánútlevelet adtak ki, 1956. október közepéig ez a szám nyugati utazások esetében meghaladta a 10 ezret, a keleti országokban pedig a 190 ezret. A szocialista országokba kért „ablak” ára ebben az évben negyedére csökkent: 200 forintról 50-re. *Magyar Nemzet* 1956. 10. 24., 3. Természetesen a nemzetiségeket ugyanígy érinti a beutazás könnyebbé is. 1956-ban nemhogy csak a kis népi demokratikus országokból, de még Kárpátaljáról is könnyebb volt Magyarországra utazni, mint akár korábban, akár később. Bereczki Gábor: Levél Udinéből. *Új Ember* 1994. 1. 9.,5.
- 8 Az orosz nyelv okozta problémákról lásd Karvai Ottóné igazgató beadványát a Művelődésügyi Minisztérium Nemzetiségi Osztályának. Piliscsév, 1957. 06. 19. MOL I. XIX-I-2-f 245. d. 859-P3/2.

- 9 Ledényi Ernő: [Utasítás] a megyei tanácsok oktatási osztályainak. Csatolva a válaszok. MOL I. KL XIX-I-2-f 244. d. 859-3, 1957. 01. 29.
- 10 Ld. például az e két nemzetiség számára újra kiadott lapok 1957/1. számának vezércikkeit. *L'udové Noviny* I. 1. 1957. 10. 04., 1. és *Foaia Noastră* I. 1 1957. 11. 01., 1.
- 11 Vendégh Sándor Művelődésügyi Minisztérium Nemzetiségi Osztály vezetője (tovább: MMNO): Feljegyzés a Magyar Szocialista Munkáspárt KB Tudományos- és Kulturális Osztálya számára. A nemzetiségi szövetségek országos munkaértekezleteinek értékelése. MOL II. 288. 33/1960/21. 283-288 : 287., 1960. 01. 16.
- 12 A magyarországi délszláv dolgozók országos munkaértekezlete. MOL I: XIX-I-4-g 44. d. 62. t. MMNO/MDDSZ iratok 1945-1967., [1960], (tovább: Ognjenovics Milán főtitkári beszéde) 15-18.
- 13 Lásztity Sz. Szvetozár: Mit kíván a magyarországi délszláv nemzetiség? MOL I. XIX-I- 4-g 44. d. 62. t. MMNO/MDDSZ iratok 1945-1967., Pécs 1956. 10. 26.
- 14 Ez a törekvés igen jellemzi lehetett a „délszláv” értelmiség körében, mivel a forradalom elbukása után is találkozunk iskolaigazgatók ilyen intézkedésével. 1959 elején a horvátkimlei igazgató felvetette, a bezenyei gyakorlattá is tette, hogy kötelezzék a helybéli nemzetiségi gyerekeket a horvát nyelv tanulására. Bezenyén magyar gyerekeket is köteleztek erre. Ledényi Ernő leírata a horvátkimlei és a bezenyei általános iskola igazgatóinak. MOL I. XIX-I-4-g 3. d. 3. t. 44412, BP, 1959. 6. 15.
- 15 Šta trazi juznoslovenska manjina u Madarskoj? és magyar nyelvű változata: Mit kíván a magyarországi délszláv nemzetiség? MOL I. XIX-I-4-g 44. d. 62. t. MMNO/MDDSZ iratok 1945-1967., [1956.]
- 16 Lásztity Lubomír: A Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetségének szervezeti felépítése. MOL I. XIX-I-4-g 44. d. 62. t. MMNO/MDDSZ iratok 1945-1967., BP, 1957. 03. 16. (tovább: LL)
- 17 Lásztity Lubomír s. k. - Zélicity Milica s. k., a jkv. láttamozói. Jegyzőkönyv, felvetett 1957. március 17-én a Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetsége aktivistáinak üléséről. MOL I. XIX-I-4-g 44. d. 62. t. MMNO/MDDSZ iratok 1945-1967., BP, 1957. 03. 17. (tovább: JKV) Lásztity Ljubomír felszólalásai.
- 18 Helyi bizottságok vagy alapszervezetek alakítása természetesen élesen ütközött volna a kormány elképzelésével. Kállai Gyula, műv. min.: Előterjesztés a Forradalmi Munkás- Parasz Kormányhoz a Magyarországon élő nemzetiségek néhány problémájáról. MOL II. 288. 33/1957/5. 133.1957. 06.
- 19 Az aktivisták ülésén Ognjenovity (általában: Ognjenovics) Milán ennek azt vetette ellen, hogy „tagság nélkül nincs tömegszervezet”; JKV Ognjenovity Milán felszólalása.
- 20 LL. 1-2.
- 21 LL. 3. „A Délszláv Szövetség nem független a Párttól, hanem a délszláv kisebbséggel *együtt elismeri a Párt vezetőszerepét*(...). A Párt vezetőszerepének valóra váltása a gyakorlatban úgy történik, hogy *a Délszláv Szövetség felelős posztjain a Párt tagjai állnak*, akik tevékenységükkel a Pártnak feleltek.” (A kiemelés eredeti.)
- 22 Ognjenovics Milán felszólalása, *i. m.* 15.
- 23 Farkas László, főelőadó átírata „Sárdi elvtársnak, IBUSZ Útlevélosztály.” MOL I. XIX-I-4-g 44, d. 62. t. MMNO/MDDSZ iratok 1945-1967., BP, 1958. 05. 28.
- 24 Gombos Károly (a bajai pártbizottságon dolgozó Horváth György és Gurnics József véleménye alapján): Feljegyzés a Bács-Kiskun megyei nemzetiségek helyzetéről. MOL II. 288. 33/1958/15. vé 97-106 : 100, BP, 1958. 06. 12.
- 25 Valószínűleg erre vonatkozik Szilágyi Péter kijelentése: „...tartanunk kell a nacionalizmus elleni harcot, amely sajnos különösen az ellenforradalom idején és utána jelentkezett dolgozóink között”. Szilágyi Péter, MRDSZ (Magyarországi Románok Demokratikus Szövetsége) főtitkár: Beszámoló jelentés a Magyarországi Románok Demokratikus Szövetségének munkájáról. MOL II. 288. 33/1960/21. 272-281., Gyula 1960. 02. 02. Azért csak valószínűleg, mert a korszak terminológiájában a „nacionalizmus” egyformán vonatkozhatott a kisebbség nemzetiségi. illetve magyar államnemzeti tudatának jelentkezésére. Ezt említi Wild Frigyes MNDSZ-főtitkár: A nemzetiségekre vonatkozó párthatározatok végrehajtása és szellemének érvényesítése a Német Szövetség munkájában. MOL I. XIX-I-4-g 45. d. 63. t. MMNO/MNDSZ iratai 1955-67., BP, 1959. 12. 15.
- 26 *Gazeta Romîna*. Gyula 1956. 12. 7. Az OSZK-ban *a Libertatea Noastră* sorozatába fűzve található.
- 27 A román nyelvű újság, *a Libertatea Noastră* Budapestre telepítésére tett intézkedés 1956 nyarán egyike volt azoknak az eseményeknek, amelyek hátrányosan érintették a nemzetiséget, a kis dolgokban is. A *Gazeta Romîna* helyi eseményeknek adott nagyobb hangsúlyra törekvése később, a forradalom után, hivatalos körökben is megjelenik. Ezt akarták elérni azok, akik *a Foaia Noastră* Gyulára telepítését szorgalmazták. Klaukó Mátyás, m. elsőtitkár-Frank Ferenc agit, prop. oszt. vez. levele Gönyei Antalnak, az MMNO vezetőjének. MOL I. XIX-I-4-g 46. d. 64. t. Az MRDSZ iratai 1952-67. Békéscsaba 1961. 01. 24. A lapszám legfontosabb írásai: A „La Micherechi”, „Noutăti Oltaca Pustă”, „Stiri din Citighaz”, „Aletea”.
- 28 Például MSZMP Békés megyei Bizottsága, Klaukó Mátyás, megyei titkár - Frank Ferenc, agit. prop. oszt. vez. levele (jelentése) Orbán Lászlónak, MSZMP KB Tudományos és Kulturális Osztályán. MOL II. 288. 33/1958/15. vé 62-65, Békéscsaba 1958. 05. 29.; Szilágyi Péter, MRDSZ főtitkár: Munkaterv 1961. szeptember 1. - 1962. augusztus 31-ig. MOL I. XIX-I-4-g 46. d. 64. t. Az MRDSZ iratai 1952-67, BP, 1961.

- 09.14.; Frank Ferenc, megyei agit. prop. oszt. vez. levele és Jelentés a nemzetiségek között végzett politikai és művelődésügyi munkáról. MOL I. XIX-I-4-g 46. d. 65. t. MMNO/MSZDSZ iratai 1955-68, Békéscsaba 1958. 12. 24. Fekete Tibor föléadó: Adatok a magyarországi románság helyzetéről. MOL I. XIX-I-4-g 46. d. 64. t. Az MRDSZ iratai 1952-67, 1961. 08. 23.
- 29 Magyar Barna beszélgetése: Petrás János a gyulavári eseményekről. Emberségért megtorlás. *Gyulai Hírlap* 1992. 10. 22. (V/42.sz.) 2. Október 23-i megemlékezések. „Isten adjon nektek békés nyugodalmat”. *Gyulai Hírlap* 1992. 10. 30. (V/43. sz.) 1-2. Nádházi János: Találkozás 35 év után. *Gyulai Hírlap* 1991. 11. 01. (IV/44. sz.) 1.
- 30 Így például Vekerden október 23-án szűnt meg a román nyelvoktatás, mert Elekes Ernő tanár nem volt hajlandó a továbbiakban vállalni az átjárást Darvasról MOL I. XIX-I-2-f 244. d. 859-3, 1957. 01. 29. Igaz, Elekes Ernő annak ellenére maradt Darvason román tanárnak, hogy 1956 nyarán, míg ő Romániában nyaralt, senki sem iratkozott be a nyelvoktatásra, de visszatérve felsőbb hatósági eszközökkel jobb belátásra bírta a szülőket. MOL I. XIX-I-2-f 245. d. 859-D2/2.
- 31 [Értesítés a] Pestmegyei Tanács X. Művelődésügyi Osztálya vezetőjének. MOL II. XIX-I-2-f 244. d. 859-33/3, 1957. 03. 15., olvashatatlan aláírás.
- 32 Ledényi Ernő: [Utasítás] a megyei tanácsok oktatási osztályainak. Csatolva a válaszok. MOL I. XIX-I-2-f 244. d. 859-3, 1957. 01. 29. szerint a Forradalmi Tanács szüntette meg az oktatást október végén. Nem elképzelhetetlen, hogy a tényleges megszüntetést a Forradalmi Bizottság hajtotta végre, míg később a Községi Tanács elfogadta ezt a lépést.
- 33 Olvashatatlan aláírású iskolaigazgató levele Ledényi Ernőnek. MOL I. XIX-I-2-f 245. d. 859-P5, Püspökháza 1957. 4. 12.
- 34 Uo., viszont Bakács József igazgató levele. (MOL I. XIX-I-2-f 245. d. 859-P6, Pilis, 1957. 04. 13.) szerint csak október 26-án szűnt meg a szlovák nyelvoktatás.
- 35 A forradalom leverése után-hasonlatosan más környékbeli falvakhoz-Pilisen is vissza kellett állítani a szlovák tanítást. A helybeliek azonban járatták gyermekeiket a nyelvórára. 1957 novemberében szülői értekezleten kimondták a szlovák oktatás elvetését. A minisztérium kénytelen volt kijelenteni, hogy „tudomásul veszi a jegyzőkönyvben foglaltakat”. Leskó János igazgató - Sedró János VB titkár - Klein János MSZMP-elnök: Jegyzőkönyv. Készült a pilisi állami általános iskola igazgatója által 1957. szeptember 17-én tartott felső tagozatos szülői értekezletről, MOL I. XIX-I-2-f 245. d. 859-P6/2, Pilis 1957. 09. 17.
- 36 Az egész bekezdés (kivéve a megjelölt részek): [Értesítés a] Pestmegyei Tanács X. Művelődésügyi Osztálya vezetőjének. MOL II. XIX-I-2-f 244. d. 859-33/3, 1957. 03. 15., olvashatatlan aláírás.
- 37 Már mint amíg központi intézkedés vissza nem állította. A szlovák szakoktató és az igazgató 1957 novemberében még mindig azért kilincseltek a minisztériumban, hogy tantárgy helyett szakköri foglalkozássá tehesék a nemzetiségi nyelvet. Arra kaptak végül engedélyt, hogy csökkentsék a tananyagot. MOL I. XIX-I-2-f 245. d. 859-A3.
- 38 Ledényi Ernő: [Utasítás] a megyei tanácsok oktatási osztályainak. Csatolva a válaszok. MOL I. XIX-I-2-f 244. d. 859-3, 1957. 01. 29.
- 39 Lásd például Palotay Ápád igazgató - Stefkó Lajos VB-elnök - Labuda Lajos párttitkár - Babos László jegyző: Jegyzőkönyv. Felvéve a kőspallagi általános iskolában 1956. szeptember hó 18-án megtartott szülői értekezleten. MOL I. XIX-I-2-f 245. d. 859-J1, Szob, 1956. 10. 01. A szülők azzal is érveltek a szlovák oktatás eltörlése mellett, hogy nem nacionalizmus, ha gyerekeiket nem akarják egy, már általuk sem igen beszélt, számukra használhatatlan nyelvre tanítani.
- 40 Ledényi Ernő: [Utasítás] a megyei tanácsok oktatási osztályainak. Csatolva a válaszok. MOL I. XIX-I-2-f 244. d. 859-3, 1957. 01. 29. Más településeken is-szinte mindenütt, ahol szlovák nemzetiségi oktatás működött - volt csökkenés, de nem mindenhol ilyen drasztikus. Kétsopronyban 153-ból 27 tanuló, a békéscsabai III. sz. általános iskolában 81-ből 19 hagyta el az iskolát.
- 41 Jánossy Istvánné (MMNO): Tájékoztató a Magyar Távirati Iroda részére. MOL I. XIX-I-2-f 244. d. 859-2, 1957. 01. 09. a budapesti iskolából otthon maradt délszláv gyerekeket hívja fel a tanulás megkezdésére.
- 42 Pest Megyei Tanács VB, Szabó Károly, elnök - Lakatos Imre, titkár: Jelentés a megye területén élő cigány lakosság munkaügyi, művelődésügyi és egészségügyi helyzetéről. MOL II. 288. 33/1958/15. vé 24-25, 1958.
- 43 Olvashatatlan aláírású Sopron Városi Tanács VB. VIII: Oktatási Osztály művelődésügyi felügyelő jelentése a Művelődésügyi Minisztériumnak a nemzetiségi nyelvoktatásról. MOL I. XIX-I-2-f 245. d. 859-S1/2, Sopron, 1957. 03. 12.; valamint: Rácz Lajos, Tolnamegye Tanácsa VB X. Oktatási Osztálya vezetőjének beadványa az Oktatási Minisztériumnak. MOL II. XIX-I-2-f 244. d. 859-19/18, Szekszárd, 1956. 06. 25.
- 44 Kondacs Pál, jegyzőkönyvvezető - Bielik György [az MSZDSZ dolgozója]: Jegyzőkönyv. Készült 1957. március 23-án a Magyarországi Szlovákok Demokratikus Szövetsége helyiségében tartott munkaértekezletről. Petrik József kesztölczi tanító felszólalása. MOL I. XIX-I-4-g 46. d. 65. t. MMNO/MSZDSZ iratai 1955-68., BP, 1957. 03. 23.
- 45 Horváth István igazgató beadványa a Művelődésügyi Minisztérium Nemzetiségi Osztályának. MOL I. XIX-I-2-f 245, d. 859-K1, Kesztölc, 1957. 01. 23. A szlovák oktatás színvonala Kesztölcön egyébként nem volt

- ekkoriban túl magas. Október 15-én még nem volt tankönyve a tanulóknak. Jellemző, hogy az igazgatóhelyettes azt írta: a tankönyveket „a tanulók (...) szeretettel várják”. Petrik József igazgatóhelyettes levele az MMNO-nak. MOL I. XIX-I-2-f 245, d. 859-K7, Keszthely, 1956. 10. 15.
- 46 Madarász Tibor ált. isk. ig. h. két beadványa Művelődésügyi Minisztérium Nemzetiségi osztályához. MOL I. XIX-I-2-f 245. d. 859-P3, 1957. 02. 23. és 1957. 03. 13.
- 47 Jegyzőkönyv. MOL I. XIX-I-2-f 245. d. 859-A1, Nyíregyháza, 1957. 02. 25. Ledényi Ernő: [Utasítás] a megyei tanácsok oktatási osztályainak. Csatolva a válaszok. MOL I. XIX-I-2-f 244. d. 859-3, 1957. 01. 29. MOL I. XIX-I-2-f 245. d. 859-N2, Nyíregyháza 1957. 04. 11. A bokortanyák egykori életéről ld. Márkus Mihály: *A bokortanyák népe*. Egyetemi Magyarástudományi Intézet, BP, 1943. MOL I. XIX-I-2-f 245. d. 859-M1, Miskolc 1957.; és: Madarász György B-A-Z megyei Tanács VB. Oktatási Osztálya, okt. csop. vezető feljegyzése a Művelődésügyi Minisztériumnak. MOL I. XIX-I-2-f 245. d. 859-M1, Miskolc, 1957. 03. 20. MOL I. XIX-I-2-f 245. d. 859-M4., Nyíregyháza, 1957. 09. 11. MOL I. XIX-I-2-f 245. d. 859-U1.
- 48 Ledényi Ernő: [Utasítás] a megyei tanácsok oktatási osztályainak. MOL I. XIX-I-2-f 244. d. 859-3, 1957. 01. 29. Legalábbis Bielik György később azzal vádolta meg az MMNO ekkori vezetőit, hogy nem cselekedtek időben.
- 49 Bielik György, MSZDSZ főtitkár: Jelentés a Magyarországi Szlovákok Demokratikus Szövetsége munkájáról. MOL I. XIX-I-4-g 46. d. 65. t. MMNO/MSZDSZ iratai 1955-68, BP, 1960. 01. 12. Az osztályozás elnapolásáról lásd Olvashatatlan aláírású igazgató levele Ledényi Ernőnek. MOL I. XIX-I-2-f 245. d. 859-P5, Püspökhatvan, 1957. 4. 12.
- 50 Igazságügyi Minisztérium Tényfeltáró Bizottság: *Sortűzek-1956*. Antológia. Lakitelek 1993. 35.
- 51 A Magyarországi Szlovákok Demokratikus Szövetségének országos munkaértekezlete. (Beszámoló.) MOL I. XIX-I-4-g 46. d. 65. t. MMNO/MSZDSZ iratai 1955-68, 1960; azt írja, hogy „például Pilisszentlélek szlováklakra községben csak felsőbb utasításra, késedelmesen alakították meg a „Forradalmi Bizottságot”- tehát megalakították.
- 52 FI 170. Mészáros György, MMNO-vezető: Feljegyzés Aczél György elvtársnak, a miniszter első helyettese. MOL I. XIX-I-4-g 46. d. 65. t. MMNO/MSZDSZ iratai 1955-68; 81/1963. Szigorúan bizalmas. BP, 1963. 05. 09.
- 53 Bielik György: Feljegyzés a MM-ban Bodnár Istvánnak. MOL I. XIX-I-4-g 46. d. 65. t. MMNO/MSZDSZ iratai 1955-68, BP, 1957. 09. 11.
- 54 Egy ismeretlen szerző ködös célzása szerint szlovákok lehettek azok a szarvasi „kommunisták (...), akik még nov. 4. előtt lefegyverezték és ártalmatlanná tették az ellenforradalom helyi szerveinek vezetőit”. A Magyarországi Szlovákok Demokratikus Szövetségének országos munkaértekezlete. (Beszámoló.) MOL I. XIX-I-4-g 46. d. 65. t. MMNO/ MSZDSZ iratai 1955-68, 1960. Ezenkívül akadt olyan szlovák személy, akinek „ellenforradalom alatti magatartása példamutató volt”, és a forradalom napjaiban „kereste s meg is találta azokkal az elvtársakkal a kapcsolatot, akik készek voltak kiállni szocialista rendünk védelmében”. Bielik György hiv. vez. (javaslata a szlovák lap szerkesztői névsorára, jellemzéssel - MOL I. XIX-I-4-g 46. d. 65, t. MMNO/MSZDSZ iratai 1955-68, BP, 1957. 07. 31. Lehet, hogy van ebben az állításban némi túlzás, valami igazgatótartalma mégis kell legyen, mert a szerkesztőjelöltek nem mind kaptak ilyen jó jellemzést.
- 55 Dencse István - Gerelyes Ede: Jelentés a Vas megyei nemzetiségek helyzetéről. MOL II. 288. f. 33/1958/15. vé 51-54, BP, 1958. 05. 30. Karsai Károly oszt. vez. h.: Feljegyzés a német nemzetiség egyes problémáiról. MOL II. 288. 33/1958/15. vé 87-96: 90., valamint MOL I. XIX-I-4-g 45. d. 63. t. MMNO/MNDSZ iratok 1955-67, BP, 1958. 06. 20. MSZMP Békésmegyei Bizottsága, Klaukó Mátyás, megyei titkár- Frank Ferenc, agit. prop. oszt. vez. levele (jelentése) Orbán Lászlónak, MSZMP KB Tudományos és Kulturális Osztálya. MOL II. 288. 33/1958/15. vé 62-65. Békéscsaba 1958. 05. 29. Rieger Rezső Veszprém megyei MSZMP bizottsági tag felszólalása az MNDSZ 1960-as munkaértekezletén. Pécsi György: A német szövetség munkaértekezletéről. BP, 1960. 05. 03.
- 56 Erre utal Csákváry F. (előadó)- Donaházy (?) osztályvezető, (Bács-Kiskun megyei Tanács VB. Művelődésügyi Osztályról) [felterjesztése] Müller Rudolf panaszáról. MOL II. XIX-I-2-f 244. d. 859-11, Kecskemét 1957. 09. 07.; és Bernics Ferenc, Baranyamegye Tanácsa VB. Művelődésügyi Osztálya, osztályvezetőhelyettes: Nemzetiségi oktatás helyzetéről jelentés. MOL II. XIX-I-2-f 244. d. 859-3/4, 1957. 02. 28. Vargha Károly tanszékvezető docens összeállítása: A Pécsi Pedagógiai Főiskola Német tanszékének rövid története. MOL I. XIX-I-4-g 64. d. 63. t. MMNO/MNDSZ iratok 1955-67., 1959.10.
- 57 MOL I. XIX-I-2-f 244. d. 859-21/1957. BP 1957. 7. 23., Ledényi Ernő feljegyzése és: Művelődésügyi Közlöny 1957.3.21. (I/1.sz.), 11. Ez a rendelkezés végső soron a kész helyzet bizonyos fokú elismerése volt. A forradalom napjaiban ugyanis többfelé is a Dunántúlon az orosz helyett nyugati nyelvet, főként a németet kezdték tanítani. Vargha Károly tanszékvezető docens összeállítása: A Pécsi Pedagógiai Főiskola Német tanszékének rövid története. MOL I. XIX-I-4-g 64. d. 63. t. MMNO/MNDSZ iratok 1955-67., 1959. 10.
- 58 A német, illetve más nyugati nyelvek tanulásának megengedése részlegesen elismert egy, a forradalom alatt keletkezett kész helyzetet. Sok faluban, főként a Dunántúlon ebben az időszak- ban az oroszról áttértek a nyugati nyelvek, főként a német tanítására. Vargha Károly tanszékvezető docens összeállítása: A Pécsi

- Pedagógiai Főiskola Német tanszékének rövid története. MOL I. XIX-I-4-g 64. d.63. t. MMNO/MNDSZ iratok 1955-67.,1959. 10. Milyen új feladatokat jelent a német nemzetiségi nyelvoktató iskolák részére a német nyelvnek mint tanítható nyelvnek a bevezetése? Művelődésügyi Közlöny 1957. 03. 21. (I/1.sz.), 11.
- 59 MSZMP Komárom Megyei VB, Steinar Tibor m. agit. prop. oszt. v. - Nemeslaky Tivadar, m. másodtitkár: Feljegyzés a nemzetiségi problémákról. MOL II. 288. 33/1958/15. vé 39-44, Tatabánya 1958. 05. 23. Még ekkor is abban látja a szlovákok bizalmatlanságát, hogy egy időben megnehezítették nyitrai rokonaik meglátogatását.
- 60 Lange, Fritz, NDK OM, miniszter levele Kállai Gyula oktatásügyi miniszternek. MOL I. XIX-I-4-g 45. d. 63, t. MMNO/MNDSZ iratai 1955-67. 1957. 06. 26.
- 61 Wild Frigyes MNDSZ-főtitkár: Jelentés a német nemzetiségi kulturális helyzetről. MOL I. XIX-I-4-g 64. d. 63. t. MMNO/MNDSZ iratai 1955-67.
- 62 Feljegyzés a nemzetiségi problémákról. MOL II. 288. f.33/1958/15. vé 39-44, Tatabánya 1958. 05. 23.
- 63 A németek nagyobb arányú vallásgyakorlásáról: Pécsi György: *A német szövetség munkaértekezletéről*. BP, 1960. 05. 03. Szlovákokról és németekről: ugyanott kiemeli az 1958-as húsvéti körmenetet a nemzetiségi falvakban, amelyen tüntetően sok ember vett részt. Gombos Károly (a bajai pártbizottságon dolgozó Horváth György és Gurnics József véleménye alapján): Feljegyzés a Bács-Kiskun megyei nemzetiségek helyzetéről. MOL II. 288. f. 33/1958/15. vé 97-106: 105., BP, 1958. 06. 12.
- 64 Wild Frigyes MNDSZ-főtitkár: A nemzetiségekre vonatkozó párthatározatok végrehajtása és szellemének érvényesítése a Német Szövetség munkájában. BP, 1959. 12. 15., 5.
- 65 A románokról - igaz, 1960-ban - azt jegyezték fel, hogy „társadalmi rendünk elleni klerikális uszítással nem találkozunk”. Szilágyi Péter, MRDSZ-főtitkár: Beszámoló jelentés a Magyarországi Románok Demokratikus Szövetségének munkájáról. MOL II. 288. 33/1960/21. 272-281 : 275., Gyula 1960. 02. 02.
- 66 Kállai Gyula, műv. min.: Előterjesztés a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányhoz a Magyarországon élő nemzetiségek néhány problémájáról. MOL II. 288. 33/1957/5. 130-133 : 132. 1957. 06.-ra van datálva, de nem elképzelhetetlen, hogy hamarabb keletkezett.
- 67 A német nyelvű lap szeptember 20-án, a délszláv október 3-án, a szlovák 4-én, a román csak november 1-jén. Összehasonlításképpen: *A Népszava* (Népakarat) és a *Szabad Nép /Népszabadság* szünet nélkül működött, a *Ludas Matyi* 1957. február 22-én indult be újra, a *Magyar Nemzet* csak szeptember 8-án.

ÁDÁM SZESZTAY

ETHNIC STRIVES DURING THE HUNGARIAN REVOLUTION IN 1956

This essay analyses the anti-nationalist campaign in the processing new order of the Kádár-regime. The research is based on documents of the communist party and state treating the events of the Hungarian revolution in 1956, focusing mainly on the later communist evaluation and classification of ethnic minority attitudes during the revolution.

Among the ethnic minorities in Hungary the most active was considered to be the South-Slavic minority embracing Serbs, Croats and Slovenians, publishing their revolutionary aspirations in a comprehensive memorandum. The greater part of their strives were somehow similar to other ethnic minorities living in Hungary: Romanians, Slovaks, and the formerly silenced Germans. Their goals were concerning mother tongue education and freedom of the ethnic minority press.

This presentation also contains details about local intentions of the quickly assimilating Slovak minority to eliminate their own ethnic language schools, and about the new self-organising activity of the Germans.

Finally, this essay based on rich and up to now unknown archival resources presents the formation of ethnic principles used in the policy of consolidation of the Kádár-régime. It also concludes, that the revolution in 1956 awoke ethnic minorities as well from the apathy caused by the Stalinist policy of the fifties, and accordingly, even in this domain the Kádár regime necessarily began with a new ordering.